

KORREKSİYA PEDAQOGİKASI
КОРРЕКЦИОННАЯ ПЕДАГОГИКА
CORRECTIONAL PEDAGOGY

UOT 376.44

Roza Darwin qızı İsmayılova
Azərbaycan Dillər Universitetinin
Pedaqogika kafedrasının müəllimi
<https://orcid.org/0009-0004-9429-574X>
[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(3\).177-180](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(3).177-180)

İNKLÜZİV TƏHSİL SİSTEMİNİN NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

Роза Дарвин гызы Исмаилова
преподаватель кафедры педагогики
Азербайджанского Университета Языков

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СИСТЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Rosa Darwin Ismayilova
teacher of the Department of Pedagogy at
Azerbaijan University of Languages

THEORETICAL ASPECTS OF THE INCLUSIVE EDUCATION SYSTEM

Xülasə. İnklüziv təhsil müasir dövrdə öz aktuallığı ilə fərqlənən məsələlərdən biridir. Nəinki cəmiyyətin, dünyanın hər yerində sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin qarşılaşdığı maneələrin, çətinliklərin müəyyən edilməsi və onların həlli yollarının tapılması məhz inklüziv təhsilin yaradılmağı ilə nəticələnmişdir. İnklüziv təhsil ümumi təhsilin hamı üçün əlçatan olmasını nəzərdə tutan və bütün gənclərin müxtəlif ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasına əsaslanan inkişaf prosesi hesab olunur. Bu təhsil forması, həmçinin, sağlamlıq imkanları məhdud gənclərin təhsilə cəlb olunmasını da özündə cəmləşdirir. Nəzərə almaq lazımdır ki, gənclərin müstəqil bir fərd kimi təhsili zamanı onların hər birinin müəyyən ehtiyacları yarana bilər. Bunlar həm tibbi, həm psixoloji, həm də sosioloji ehtiyaclar ola bilər. Fiziki baxımdan sağlam olan insanlarla yanaşı, sağlamlıq imkanları məhdud olan insanların da belə tələbatları mümkündür. Təbii ki söhbət təhsildən gedirsə, ən birinci qeyd edəcəyimiz məsələlərdən biri də həmin uşaq və gənclərin təlim prosesinə cəlb və adaptasiya olunması, təlimdə həmyaşıdlarından geri qalmamalarıdır. Əgər bir insanda hər hansı bir problem varsa, o təhsildən geri qalmamalı, əksinə cəmiyyətə inteqrasiya olunaraq, özünü müstəqil fərd kimi yetişdirməyi də bacarmalıdır. Bu yolda isə inklüziv təhsilin rolu kifayət qədər böyükdür.

Açar sözlər: *inklüziv təhsil, sağlamlıq imkanları, psixi xəstəlikləri, inteqrasiya, inkişaf*

Резюме. Инклюзивное образование является одной из наиболее актуальных проблем современности. Появление инклюзивного образования привело к выявлению препятствий и трудностей, с которыми сталкивается не только общество, но и люди с ограниченными возможностями во всех частях мира, и поиску путей их решения. Инклюзивное образование считается процессом развития, основанным на обеспечении доступности общего образования для всех и его адаптации к различным потребностям всех молодых людей. Эта форма образования также предполагает привлечение к образованию молодых людей с ограниченными возможностями здоровья. Следует учитывать, что при воспитании молодежи как самостоятельной личности у каждого из них могут возникнуть определенные потребности. Это могут быть как медицинские, психологические, так и социологические потребности. Помимо физически здоровых людей, такие потребности могут возникнуть у людей с ограниченными возможностями здоровья. Конечно, если мы говорим об образовании, то один из первых вопросов, который мы затронем, – это вовлечение и адаптация этих детей и молодежи в учебный процесс,

чтобы они не отставали в обучении от своих сверстников. Если у человека есть какие-либо проблемы, он не должен отставать в образовании, наоборот, он должен иметь возможность стать самостоятельной личностью, интегрируясь в общество. Таким образом, роль инклюзивного образования весьма велика.

Ключевые слова: инклюзивное образование, возможности здоровья, психические заболевания, интеграция, развитие

Summary. Inclusive education is one of the most relevant issues in modern times. The establishment of inclusive education resulted in the identification of obstacles and difficulties faced not only by society, but also by people with disabilities in all parts of the world, and finding ways to solve them. Inclusive education is considered to be a development process based on making general education accessible to all and adapting it to the different needs of all young people. This form of education also includes the involvement of young people with limited health opportunities in education. It should be taken into account that during the education of young people as an independent individual, each of them may have certain needs. These can be both medical, psychological and sociological needs. In addition to physically healthy people, people with limited health capabilities may have such needs. Of course, if we are talking about education, one of the first issues that we will mention is the involvement and adaptation of those children and young people in the training process, so that they do not lag behind their peers in training. If a person has any problems, he should not be left behind in education, on the contrary, he should be able to become an independent individual by being integrated into the society. In this way, the role of inclusive education is quite large.

Keywords: inclusive education, health opportunities, mental illness, integration, development

3 iyun 2001-ci ildə qəbul edilmiş “Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili” (xüsusi təhsil) haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda qeyd edilir ki, bu tiptən olan şəxslərin ümumtəhsil müəssisələrinə qəbulu qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada psixoloji-tibbi-pedaqoji komissiyanın və ya tibbi-sosial ekspert komissiyasının qərarına, əsasən, həyata keçirilir.

Xüsusi təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, digər müvafiq qanunvericilik aktlarından və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdən ibarətdir.

İnklüziv təhsilin inkişafı dünyanın bir çox ölkələrinin təhsil siyasətinin əsas prioritetlərindəndir. Bu sistem, eyni zamanda, özündə hər hansı bir ölkənin təhsil sisteminin beynəlxalq prinsip və standartlara uyğunlaşdırılması məqsədini də daşıyır. Müasir dövrdə inklüziv təhsil dedikdə nə nəzərdə tutulur? Psixoloji-pedaqoji ədəbiyyatlara və qanunvericilik aktlarına, əsasən, qeyd edə bilərik ki, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların məktəbəqədər müəssisələrdə, orta təhsil məktəblərində xüsusi tələblər çərçivəsində dərs alması prosesi inklüziv təhsilin əsasını təşkil edir [2]. Bu təhsil formasında istifadə olunan təlim metodikasına müvafiq olaraq inklüziv təhsil uşaqlara qarşı hər hansı for-

mada ayrı-seçkilik edilməsinin qarşısını alır, müxtəlif nevroloji və ya psixi xəstəlikləri olanlara belə mükəmməl şəkildə təhsil almaq, uğur qazanmaq, cəmiyyətin normalarına uyğun şəxsiyyət kimi formalaşmasına şərait yaradır. İnklüziv təhsil sisteminin əsas vəzifəsi məhdud imkanlara malik insanların peşə hazırlığı üçün əlverişli və sağlam sosial-psixoloji mühit yaratmaqdır. Sağlamlıq imkanları məhdud və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların daha keyfiyyətli təhsilə yiyələnməsi, cəmiyyətə daha tez adaptasiyası üçün digər yaşlıları ilə bir yerdə olması daha məqsədəuyğundur. Bu baxımdan *inklüziv təhsil istər* sağlam, istərsə də müəyyən məhdudiyyətləri olan gənclərin bərabər təhsil alma hüquqlarını təmin edir. Bu isə cəmiyyətdə insanlar arasında sosial bərabərliyin qorunmasına, sağlamlığında müəyyən məhdudiyyətləri olan gənclərin təhsil və başqa xüsusi ehtiyaclarının ödənilməsinə şərait yaratmış olur [5].

Cəmiyyəti düşündürən əsas məsələlərdən biri də hər bir fərdin təhsilə cəlb olunması, onun cəmiyyətdə öz yerini tutması və şəxsiyyət kimi formalaşmasıdır. Ancaq təəssüf hissi ilə söyləyə bilərik ki, bəzən həyat şəraiti, düşündüyümüz situasiyalar və ya qarşılaşdığımız problemlər, çətinliklər bizə səmərəli təhsil almağa imkan vermir, hətta bəzən bizi təhsildən uzaqlaşdırır. Burda isə bir sıra amillərin rolunu qeyd etmək olar. Məsələn, coğrafi şərait, təhsilin əlçatan

olmaması, sağlamlıq imkanlarının kifayət etməməsi və digər səbəbləri göstərmək olar. Saydığımız səbəblər müəyyən zaman çərçivəsində bizi təlim prosesindən uzaqlaşdırır, həmçinin, bizim ətraf aləmə və bilavasitə cəmiyyətə adaptasiya olmağımızda da maneə ola bilər.

Qeyd etdiyimiz bu səbəblər içərisində fərdlərin təhsilə cəlb olunmasında ən böyük sərhəd kimi sağlamlıq imkanlarının məhdudluğunu göstərmək olar. Ancaq sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların hər hansı bir probleminin olmasına baxmayaraq onların qayğısına qalmaq lazımdır [3].

Dünyanın inkişaf etmiş və inkişafda olan bir çox ölkələrində (məsələn, Böyük Britaniya, ABŞ, İsveçrə və s.) sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar adı uşaqlarla birlikdə ümumtəhsil məktəblərində təhsil alır və uşaq bağçalarına gedirlər. Bu, başqa bir yanaşmadır və bu cür inteqrasiyaya inklüziv təhsil deyilir. İnklüziv sözü fransızca *“inclusive”* - “özünə daxil edən”, latınca *“includo”* - “nəticəyə gəlmək” mənasını verir. Bu termini xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsili prosesinin təşkili ilə bağlı məsələlərin həllinə istiqamətləndirilmişdir. İnklüziv təhsilin əsas məqsədini xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün maneəsiz təlim mühitinin yaradılması və onların psixoloji hazırlığının təmin olunması təşkil edir. Digər sözlə desək, inklüziv təhsilin əsas məqsədi xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, onların sosial mühitə inteqrasiyasına şərait yaratmaq, valideynlərin maarifləndirilməsi və onlarla inklüziv təhsil sistemik sahəsində övladları üçün aparılan işin həyata keçirilməsində köməklik göstərmək və bu sahədə çalışan müəllimlərin metodik hazırlığını inkişaf etdirməkdir. Kimlər xüsusi qayğıya ehtiyacı uşaq hesab oluna bilər? Ümumiyyətlə, o uşaqlar problemlə sayıla bilər ki, onlarda problem nəticəsində psixi pozulmalar olur və onların xüsusi təlim-tərbiyəyə ehtiyacı var [1].

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların isə 2 meyarını qeyd edə bilərik:

- 1) Fiziki inkişafın geriliyi
- 2) Psixi inkişafın geriliyi

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların əsas kateqoriyaları dedikdə isə bunlar nəzərdə tutulur:

-eşitməsi pozulmuş uşaqlar (kar və zəif eşidən, sonradan karlaşan uşaqlar)

-görmə problemi olan uşaqlar (kor və zəif görənlər)

-ağır nitq pozulmaları olan uşaqlar (loqopatlar)

-intellektual inkişafın pozulmaları olan uşaqlar (əqli geriliyi olan, psixi inkişafda ləngiməsi olan uşaqlar)

-ilkin autizmlə uşaqlar

-dayaq-hərəkət aparatı pozulmuş uşaqlar (USİ)

-davranışın psixopatik forması olan uşaqlar

-reaktiv vəziyyət

-depressiyalar

-psixomotor həyəcanlanma

-şüur pozulmaları

-psixofizioloji inkişafın kompleks pozulmaları olan uşaqlar (kor, kar, lal uşaqlar) [6]

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təlim-tərbiyəsi onların ictimai həyata və əmək fəaliyyətinə, cəmiyyətə qoşulması olduqca mürəkkəb sosial və pedaqoji-psixoloji problemdir. Adətən, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsil səviyyəsi müxtəlif olur. Belə ki, bu uşaqlardan bəziləri yalnız elementar ümumtəhsil biliklərinə yiyələnə bilər, digər qismi isə bu sahədə sərhədsiz imkanlara malik ola bilər. Praktiki fəaliyyətdə də xüsusi məktəb şagirdlərinin bəzilərinin yüksək ixtisaslara yiyələnməsi, digərlərinin isə yalnız aşağı səviyyəli ixtisas işləri görə bildikləri, öz həyatlarının və əməklərinin təşkilini tələb etmə qabiliyyətinə malik olduğu müşahidə olunmuşdur.

Müasir dövrdə, qloballaşan dünyada tibbi və psixoloji elmlərin sürətlə inkişafı xüsusi ehtiyacı uşaqların inkişaf xüsusiyyətlərinin açılmasına böyük kömək edir. Problemlərin ayrı-ayrılıqda diferensiallaşdırılmasına (məsələn, ağır eşitmə və karlıq), xüsusi ehtiyacı uşaqların və onların etiologiyasını təsnifatlaşdırılmasına (məs, əqli geriliyin və ruhi xəstəliyin ayrılması) isə müəyyən cəhdlər göstərilmişdir [4].

Ümumiyyətlə, bütün insanlar öz həmyaşıdlarının köməyinə və dostluğuna ehtiyac duyurlar, dünyada xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsilinin tarixini nəzərdən keçirsək görürük ki, qeyd etdiyimiz məsələlərə daim ehtiyac duyulur. Xüsusilə, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların cəmiyyətə adaptasiyası

zamanı qeyd etdiyimiz bu kimi keyfiyyətlərə xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir.

Bildiyimiz kimi, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların təlim-təربiyəsi yaxın inkişaf zonasını nəzərə alaraq inkişafetdirici xarakter daşmalıdır. Xatırladaq ki, yaxın inkişaf zonası müəllimin köməyi ilə reallaşdırılan xüsusi ehtiyacı uşaqların funksiyalarını formalaşdıran potensial imkanlar ehtiyatı hesab olunur. Yaxın inkişaf zonası yalnız imkanları deyil, həm də xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşağın psixi inkişafının perspektivini də müəyyən edir. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlarla təlim prosesi olduqca diqqət və qayğı tələb edən bir prosesdir. Belə ki, təlim prosesi uşaqların psixikasında yaxın inkişaf zonasının aktual inkişafa keçməsinə stimullaşdırmaqda böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yəni zaman keçdikcə müəllimin rəhbərliyi ilə olan proses artıq uşaq tərəfindən rahat şəkildə yerinə yetirilərək həll yolunu tapmış olur. Həmin uşaqların məsələləri həll etmə qabiliyyəti müstəqil formaya keçirilmiş olur. Bu isə bilavasitə olaraq, təlimin və inkişafın daxili əlaqəsini təşkil edir, eyni zamanda, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla düzgün təşkil olunmuş təlimin onların fərdi inkişafı ilə də nəticələnir. Adətən, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlarda inkişaf problemləri, dedikdə biz, onların sosial mühitdə qarşılaşdığı ünsiyyət çətinlikləri, təlimə

motivasiyanın aşağı düşməsi və cəmiyyətə adaptasiya probleminin yaranması kimi məsələləri vurğulaya bilərik [7]. Çünki bu zaman onların ətrafında baş verən hadisələrə adekvat reaksiya imkanlarının aşağı düşməsi kimi halları da müşahidə olunur. Elə buna görə də xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təlim-təربiyəsinin yerinə yetirdiyi vəzifələrindən biri də məhz cəmiyyət, kollektivlə adekvat ünsiyyətin təmin edilməsi, sosial qayda və normativlərin dərk edilərək yerinə yetirilməsidir. Çünki sosial adaptasiya xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların ictimai-faydalı həyat aktiv iştirak etməyə imkan verir, onların cəmiyyətdə birbaşa sosial rollarını müəyyənləşdirir, aktiv həyat fəaliyyətinə keçid almasına gətirib çıxardır.

Problemin aktuallığı. Bu məqalənin aktuallığı ondan ibarətdir ki, dediyimiz bu xüsusiyyətlər nəzərə alınarsa, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların pedaqoji-psixoloji problemlərinin həlli yolunda vacib addımlar atılmış olar. Bu zaman onların ən böyük problemlərindən olan sosial adaptasiya məsələsi də öz həll yolunu tapar.

Problemin elmi yeniliyi. Bu mövzuda geniş araşdırmalar aparılmış və bu tədqiqatlar məqalədə öz əksini tapmışdır.

Problemin tətbiqi əhəmiyyəti. Bir çox pedaqoqlar elm sahəsində çalışan elm xadimləri bu mövzu ilə bağlı tədqiqatlarında bu materialdan istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Abbasova, Q.M. Təhsilin sosial-pedaqoji məsələləri. Ali məktəb üçün dərs vəsaiti / R. Mahmudova, H. Əlizadə – Bakı: Turan evi, - 2008. - 478 s.
2. Dostuzadə, D.Ə. Zəifləmiş və sonradan karlaşmış uşaqların oxu texnikası və vərdislərinin inkişafı üzrə işin sistemi // – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2005. – № 4, – s. 3-10.
3. BMT Dakar fəaliyyət çərçivəsi. / Hamı üçün təhsil: ümumi öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, - Paris: UNESCO, – 2000, – s. 2-5
4. Kərimova, E.M. İnküziv təlim: inkişaf tarixi və tətbiqi problemləri // – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2011, – № 4, – s. 9-15
5. Əliyev, R.İ. Məktəbdə psixoloji xidmətin aktual məsələləri. / – Bakı: Nurlan, – 2004, – 80 s.
6. Əlizadə, Ə.Ə. İstedadlı uşaqlar. Psixopedaqoji məsələlər / – Bakı: ADPU, – 2005, – 351 s
7. Zeynalova, N.A. İnküziv təhsili pedaqogikası / – Bakı: Elm və Təhsil, 2021, 321 s

E-mail: rozaqalandar@mail.ru
Redaksiyaya daxil olub:30.05.2024